

De wals: draaien en duizelen in innige omhelzing

Door **Hanneke Koolen**

Muziek heeft een sterke werking op ons gemoed, kan ons activeren, kalmeren, troosten of in vervoering brengen. Sommige ritmes laten ons als vanzelf bewegen.

De $\frac{3}{4}$ -maat van de wals is zo'n meeslepend ritme, waarop we van links naar rechts mee wil deinen of rond willen zwieren. Componisten, muzikanten en dansers kennen de magie van de wals al eeuwenlang. Wat is er nu heerlijker dan je te laten meevoeren op die meeslepende cadans?

Oorsprong van de wals

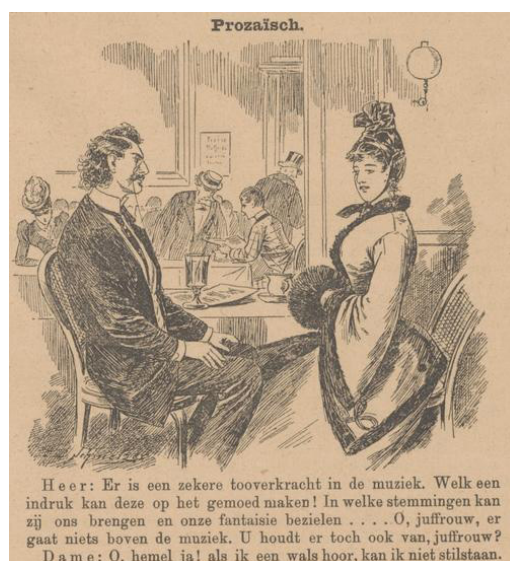
'Waltzen' betekende al 'ronddraaien' nog voor er sprake was van een 'wals'. In de 16de eeuw worden in Duitsland en Oostenrijk boerendansen beschreven zoals de Weller: een dans met glijdende passen, waarbij de dansers in gesloten danshouding ronddraaien. In de 18de eeuw was de Ländler populair, een volksdans in $\frac{3}{4}$ -maat met stamp- en klapfiguren, waarbij de koppels in ingewikkelde patronen onder elkaars armen doordraaiden (zie afbeelding 3). De Ländler is bij het grote publiek vooral bekend van de romantisch scene uit *The Sound of Music* (1965) waar Maria en Kapitein Von Trapp samen dansen. De balzaal-versie werd hoger op de tenen gedanst en men draaide in deze dans met de armen om elkaar heen in het rond. Uit dergelijke dansen is de Weense wals ontstaan. Hupjes en stappen maakten plaats voor meer glijdende passen waarmee men in een vloeiende beweging en over de dansvloer zwierde.

De wals had dus haar oorsprong in volksdansen in herbergen, cafés en op straten en pleinen, maar verplaatste zich in de loop der tijd naar het centrum van de macht. De gestroomlijnde balzaal-versie werd razend populair in hoge kringen en de internationale doorbraak van de wals kwam met het Weens Congres van 1814 en 1815, waar men zich na politieke zaken veelvuldig op de dansvloer begaf. Gezanten uit onder andere Rusland, Pruisen en het Verenigd Koninkrijk kwamen na de val van Napoleon op dit congres bijeen om tot een Europese vredesregeling te komen, maar de vele bals lokten de kritiek uit dat men meer bezig was met dansen om tot resultaten te kunnen komen.

Men was gewend om bij de traditionele dansen zoals de menuet en cotillon steeds even stil te staan, omdat dansparen om de beurt een figuur dansten. De wals bood met haar voortdurende beweging en momentum een nieuwe, opwindende danservaring. Daarbij paste ook een nieuw soort muziek. Walsmuziek van componisten zoals Johann Strauss (1825-1899) werd geschreven en gespeeld de dansers op vleugels de dansvloer rond te dragen. Het accent ligt daarbij op de eerste tel, waarbij tel 2 en 3 een natuurlijke afwikkeling vormen.

Afbeelding 1: Twee dansende vrouwen bij een draaiorgel in de Korte Viestraat, Utrecht. Circa 1910. Catalogusnummer 124996. Collectie van het Utrechts Archief. Deze afbeelding bevindt zich in het publieke domein.

Afbeelding 2: Haagsche Courant, 's-Gravenhage, 07-09-1891. Geraadpleegd op Delpher op 09-05-2023, https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMK-B04:000119292:mpeg21:p011_2.jpg

Er zit vervolgens een kleine aarzeling voor de 1ste tel van de volgende maat. Die 'suspension' maakt dat je lekker in de muziek kunt gaan hangen, zeker wanneer die een wat langzamer tempo heeft. Bovendien werd de Weense wals gedanst met wisselingen in tempo en was het voor de dansers heerlijk die versnellingen en vertragingen te volgen. De $\frac{3}{4}$ -maat is als een natuurlijke ademtocht en wordt door velen in het lichaam gevoeld. Dit zien we bijvoorbeeld bij het publiek van André Rieu. Zijn publiek hoeft niet stijf op hun stoel te blijven zitten, maar mag meedeinen, inhaken en dansen in het gangpad.

Sociale en morele bezwaren

De adel en andere elite omarmde de dans en via de vele (politieke) connecties verspreidde de dans zich al snel over Europa. Engeland ging vrij laat overstag. Daar hechtte men zeer aan de bekende country dances en had men met name morele bezwaren tegen de introductie van de wals.

Afbeelding 3: Tanz im Wirtshaus. 1844. Johann Baptiste Wengler. Bron: Wikicommons. Deze afbeelding bevindt zich in het publieke domein.

De hofdansen uit Renaissance, Barok en latere tijden dienden niet slechts als vermaak of huwelijksmarkt, maar hadden ook een politiek doel. In de balzaal toonde je je status, je macht en je maatschappelijke positie. Niet enkel in kleding of door je keuze van danspartners, maar ook door je plaats in de zaal. Dansen zoals de menuet of de cotillon bestonden uit figuren voor een aantal dansparen, waarbij men van plaats of van partner wisselt, in een cirkel danst en langs elkaar heen beweegt. De belangrijkste personen stonden 'op kop', vooraan in de rij of vierkant. Bij de wals beweegt iedereen mee in dezelfde stroom en zijn verschillen in klasse en rang niet langer zichtbaar, wat sommigen een kwalijke ontwikkeling vonden, omdat de dans niet langer de gevestigde orde toonde. Daarmee is de wals ook een democratischer dans. Bovendien werd de wals door alle rangen en standen gedanst. Personeel danste tijdens een bal mee achter de schermen en ook in herbergen en op dorpsfeesten werd fanatiek gewalst, waarschijnlijk in iets minder formele vorm dan in de balzalen van de elite.

Het verzet tegen de wals is niet zo vreemd. Deze dans was echt iets heel anders dan men gewend was en bracht een revolutie teweeg op de dansvloer. Waar men voorheen groepsdansen zoals de menuet en de quadrille uitvoerde en het fysieke contact voornamelijk bestond uit het vasthouden van elkaar hand, bood de wals een ongekennde intimiteit. Niet langer hupte je van de ene danspartner naar de ander en bleef je op veilige afstand van elkaar. Man en vrouw dansten een hele dans uitsluitend met elkaar, dicht bij elkaar in een gesloten danshouding die zeker in de hoogste kringen een gewaagde nieuwigheid was. Men kon elkaar van dichtbij in de ogen kijken

Afbeelding 4: Specimens of waltzing. 1817-06-04. The New York Public Library Digital Collections. Jerome Robbins Dance Division, The New York Public Library. Deze afbeelding bevindt zich in het publieke domein.

en in de donkere hoekjes van de balzaal misschien aanraken op ongepaste wijze.

In zijn satirische gedicht *The Waltz* (anoniem gepubliceerd in 1812), omschrijft Lord Byron de gevaren als volgt:

*Waltz–Waltz–alone both legs and arms demands,
Liberal of feet–and lavish of her hands;
Hands which may freely range in public sight,
Where ne’er before–but–pray ‘put out the light.’
Methinks the glare of yonder chandelier
Shines much too far–or I am much too near;
And true, though strange–Waltz whispers this remark;
‘My slippery steps are safest in the dark!’ (113-20)*

(...)

*Round all the confines of the yielded waist,
The strangest hand may wander undisplaced;
The lady’s in return may grasp as much
As princely paunches offer her to touch.
Pleased round the chalky floor how well they trip,
One hand reposing on the royal hip [.] (192-7)*

Hier verwijst Byron tevens naar George IV, die op dat moment Prince Regent van het Verenigd Koninkrijk was en bekend stond als decadent party animal. In deze periode verschenen in Engeland ook vele spotprenten over de wals. Onderstaande prent toont waarschijnlijk een dansschool en drijft de spot met de ‘onaantrekkelijke’ dansers die de wals onder de knie proberen te krijgen.

De rol van de dansmeester

Zoals bij de meeste dansen in de balzaal was het niet voldoende enkel de kunst af te kijken bij anderen alvorens je aan een dansje te wagen. Ook de wals vereiste oefening, liefst onder toezicht oog van een dansmeester of met behulp van een handboek, om de juiste techniek en gratie te verkrijgen. De basispassen waren misschien niet ingewikkeld, maar de juiste houding, het leiden en volgen en de draaiende passen waren voor danslustigen iets nieuws. Men wilde geen modderfiguur slaan en het vereiste oefening om de beweging vloeiend en elegant te krijgen en in de juiste cadans te bewegen.

Afbeelding 5: Danshoudingen: 'the proper way' en 'extremely vulgar'. Allan Dodworth, *Dancing and its Relation to Education and Social Life* (1900; 274, 277). Uit de American Ballroom Collection: *Dance Instruction Manuals* ca. 1490 to 1920, Library of Congress. Deze afbeelding bevindt zich in het publieke domein.

Van dansdocenten en uit handboeken kon men ook leren wat de juiste balzaal-etiquette was. Het was belangrijk je correct en beschaafd te gedragen. Het fysieke contact

moest binnen de grenzen van betamelijkheid blijven. Daarom vinden we tal van instructies over de juiste danshouding, zoals op afbeelding 5, afkomstig uit een boek uit 1900.

Al werd in vele landen gewalst, de verschillende tussen stijlen en versies was groot. Om meer eenheid te krijgen in de ballroomdansen vond in 1908 in Berlijn een congres plaats voor dansdocenten. Doel was tot een internationale standaard en richtlijnen te komen voor de diverse dansen, waaronder de wals. Hierbij waren ook enkele Nederlandse docenten aanwezig. In 1936 publiceerde de Engelsman Alex Moore het *Ballroom Technique Book*, dat de basis zou vormen voor de zogenaamde 'international standard' voor ballroom dansen. Dergelijke afstemming en institutionalisering van de dansen maakt dat men na het volgen van lessen op iedere dansvloer in de pas loopt. Bovendien maakte het internationale competitie mogelijk.

Afbeelding 6: De winnende dansparen van het Dومتournooi, georganiseerd door het Dansinstituut H. de Rijk (Nieuwegracht 49) te Utrecht, 1969. Fotograaf: L.H. Hofland. Catalogusnummer 126651. Uit de collectie van het Utrecht Archief. Deze afbeelding bevindt zich in het publieke domein.

Balboekjes en muurbloempjes

Al sinds mensenheugenis maakt dansen een belangrijk deel uit van het sociale leven. De hofdanses die in de Middeleeuwen ontstonden vormen, samen met de volksdansen, de basis van de ballroom dansen die we nu nog kennen. De elite gaf dansfeesten in hun eigen balzaal, maar men kon ook een zaal in de lokale herberg of hotel afhuren. Uit boeken en films zijn we bekend met de ingrediënten van een 19de eeuws bal: schitterende kroonluchters, een orkestje, hapjes, champagne en een souper, ruimte om te praten of uit te rusten, een tuin of balkon om een luchtje te scheppen... Dankzij Jane Austen en Walt Disney kunnen we ons er een voorstelling van maken.

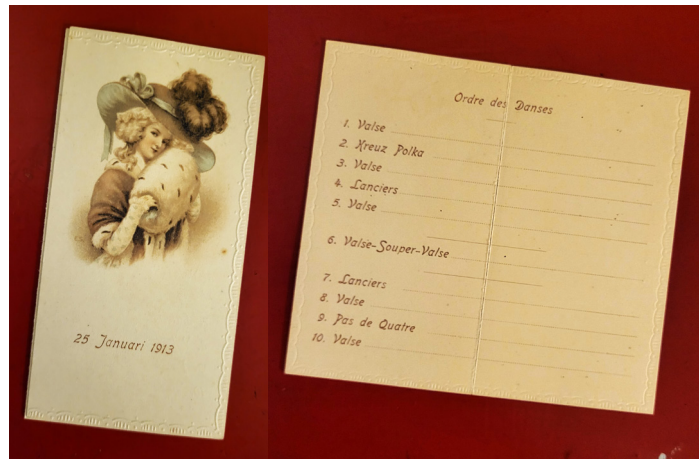
Op een officiële dansavond in welgestelde kringen waren kinderen doorgaans niet aanwezig. Het was een aangelegenheid voor volwassenen en jongvolwassenen. Een bal was natuurlijk bij uitstek de plaats om je te profileren in het sociale leven en op zoek te gaan naar een huwelijkspartner. Al dansend kon je in een veilige omgeving, met zéér veel sociale controle, kennismaken met het andere geslacht. De rolverdeling tussen man en vrouw stond daarbij vast. De heer vroeg de dame ten dans en de dame moest wel een héél goede reden hebben om een dans te mogen weigeren. Tijdens het dansen leidde de man en de vrouw volgde. Een grote angst van veel meisjes was een muurbloempje te zijn: de meisjes die een hele avond langs de kant zaten, letterlijk met hun rug tegen de muur, omdat ze nooit ten dans werden gevraagd.

Natuurlijk had men een voorkeur voor partners die maat konden houden, niet op je tenen trapt en niet tegen anderen aan-

Afbeelding 7: Haagsche Courant. 's-Gravenhage, 27-04-1896. Geraadpleegd op Delpher op 09-05-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB04:000122568:m-pag21:p017>

botsten. Maar ook uiterlijk was op zo'n avond erg belangrijk. Men besteedde veel aandacht aan de jurk, de kousen, schoenen, sieraden en kapsel. Liefst volgde men daarbij de laatste mode, uiteraard met inachtneming van de goede zeden en smaak. Met name de moeders hielden daar streng toezicht op. 'Mooi zijn' was een belangrijke factor om aandacht te krijgen en ten dans gevraagd te worden. De heren hadden het wat makkelijker. Hun kostuum was minder onderhevig aan modegrillen. Het moest vooral van goede materialen, passend en kraakhelder zijn. Als man hoefde je ook niet af te wachten of iemand je een blik of dans waardig zou gunnen, maar als je wist dat een meisje

Afbeelding 8: Ongebruikte bal- of danskaart uit 1913. De afbeelding verwijst naar 18de-eeuwse mode. Privé collectie Hanneke Koolen.

beneden of boven je stand was zou je haar niet snel vragen. Belangrijk was tijdig de dansen die je wilde dansen vast te leggen in de balboekjes van de dames van je keuze. Die balboekjes of balkaarten werden gedrukt voor een officiële dansavond en hadden vaak een lintje, zodat de dame het om haar vinger of aan haar jurk kon bevestigen. In het boekje stond een chronologische lijst van de dansen van de avond en de heren konden daarop intekenen. De balboekjes werden achteraf uiteraard bewaard als souvenir en als trofeeën door meisjes onderling vergeleken. Danslustige meisjes hadden graag een vol boekje, liefst met aardige, aantrekkelijke en fortuinlijke heren. Deze traditie van 'de man vraagt de vrouw' was gebruikelijk tot ver in de 20ste eeuw en komen we nu nog tegen.

De wals vereiste ook extra aandacht voor persoonlijke hygiëne. Danszalen werden altijd al erg heet en muf door de warmte van kaarsen, gaslampen en de vele dansers. Maar nu men zo dicht tegen elkaar aan ronddraaide werden een frisse adem en aangename geur nog belangrijker. Men droeg parfum, de heren wisselden tussendoor soms van kraag en de baljurken van de dames waren in de 19de en 20ste eeuw altijd veel bloter (mouwloos en met decolleté) en luchtiger dan dagelijkse kleding. Ook een goede ventilatie was belangrijk. Een hoog plafond en buitenruimte waren onontbeerlijk. Men ging soms zo ver dat men de ramen en deuren verwijderde of ijsblokken in de balzaal plaatste. Een jonge dame zal misschien niet haar hele balboekje willen vullen om ook tussen door buiten even af te kunnen koelen.

Waar men walst

Waar zien we tegenwoordig de wals nog terug? Uiteraard binnen de ballroom-scene en de wereld van competities, waar men onderscheid maakt tussen de langzame wals (in Nederland ook wel bekend als de Engelse wals) en de Weense wals. De romantische Engelse wals, met haar deinende 'rise and fall' beweging, zien we ook vaak terug als bruiloftsdans.

Was stijldansles vroeger nog vast prik voor middelbare scholieren, tegenwoordig is dat minder gebruikelijk. Wel kennen we nog het fenomeen

Afbeelding 9: Debutanten maken hun entree tijdens het bal van de Weense Opera. 2014. Bron: Wikicommons. Deze afbeelding bevindt zich in het publieke domein.

van het 'debutantenbal', welke jaarlijks in Wenen, maar ook in bijvoorbeeld Den Haag wordt gehouden. Op een Wienerball presenteren de jongelui van de doorgaans welgestelde kringen zich in een zorgvuldig gechoreografeerde dans om te laten zien dat ze vanaf nu deelnemen aan het sociale leven. Gekleed in rokkostuum of witte baljurk met tiara lijken de gebruikers uit de 19de eeuw even te herleven. Na die groepsdans, gebaseerd op de oude hofdans in strakke formaties, wordt ook daar gewalst. Geen enkele dans lijkt zo verbonden te zijn met adellijke glamour en romantiek.

Films over prinsessen, klassieke en romantische balletten...is er een balzaal, dan wordt er waarschijnlijk gewalst. Maar de wals bleef niet gevangen binnen de Europese balzalen en kende al snel vele varianten in o.a. Midden- en Zuid-Amerika, zoals de Peruaanse, Mexicaanse, Cubaanse en Antilliaanse of Curaçaose wals. Deze dansen werden al in de 19de eeuw ontwikkeld en hoewel ze worden gedanst op een $\frac{3}{4}$ maat, verschillen ze in het gebruik van de vloer, de passen, de danshouding en de accenten en swing in de muziek. Ook muzikaal kwamen deze walsen steeds verder los te staan van de Europese voorbeelden van Chopin, Schubert en Strauss. Muziek en dans kregen een heel eigen karakter, geworteld in de lokale cultuur, maar tevens beïnvloed door Afrikaanse ritmes en de muziek uit buurlanden.

Afbeelding 10: Bescheiden. De Courant. Amsterdam; Amsterdam, 11-11-1899, p. 7. Geraadpleegd op Delpher op 28-04-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMK-B19:003517032:mpeg21:p00007>

Hoewel we de Weense of Engelse wals misschien niet meer zo vaak dansen, maken deze wel degelijk nog steeds deel uit van de populaire cultuur. In het BBC televisieprogramma *Strictly Come Dancing*, voeren de deelnemers onder meer de Engelse en de Weense wals uit en krijgen we als kijker veel informatie over stijl en techniek, zoals de juiste danshouding, en voetposities. De wals wordt daar gepresenteerd als één van de moeilijkste dansen om echt goed onder de knie te krijgen. Maar nemen we het met de techniek iets minder nauw, dan is de wals bij uitstek een toegankelijke stijl, die velen aanspreekt. Hiervan getuigen de concerten van André Rieu, maar ook het gebruik van de $\frac{3}{4}$ maat voor tal van levensliederen. We vinden de wals ook in kroegen en op draaiorgels en waar een wals wordt gespeeld... zal men als vanzelf in beweging komen.

Hanneke Koolen, Utrecht, 11 mei 2023